

QORTI KOSTITUZZJONALI

IMĦALLFIN

ONOR. IMĦALLEF GIANNINO CARUANA DEMAJO
Agent President

ONOR. IMĦALLEF TONIO MALLIA

ONOR. IMĦALLEF NOEL CUSCHIERI

Seduta ta' nhar it-Tnejn 12 ta' Frar 2018

Numru 1

Rikors kostituzzjonali numru 31/2015

Marks and Charles Limited (C 2010) u
Joseph Borg

v.

Avukat Ġenerali

1. Dan huwa appell tal-Avukat Ġenerali minn sentenza mogħtija fis-26 ta' Jannar 2017 mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fil-kompetenza tagħha kostituzzjonali li *inter alia* sabet ksur tal-jedd tal-atturi mħares taħt l-art. 6 tal-Konvenzjoni Ewropea għall-Protezzjoni tad-Drittijiet tal-Bniedem u tal-Libertajiet Fondamentali ["il-Konvenzjoni"] u ikkundannat lill-Avukat Ġenerali jħallas lill-atturi ħamsin elf euro (€50,000) bħala kumpens għal dak il-ksur. Il-fatti rilevanti huma dawn:

2. L-atturi tallum – is-soċjetà *Marks and Charles Limited* u Joseph Borg – kienu atturi f'kawża fl-ismijiet Joseph Borg et v. Joseph Pace et (ċitazzjoni numru 512/1989) u kienu talbu illi l-qorti:

»1. tiddikjara u tiddeċiedi illi l-kuntratt ta' trasferiment tat-8 ta' Diċembru 1981 fl-atti tan-nutar Joseph Henry Saydon u l-iskrittura privata tal-istess data redatta min-Nutar Joseph Henry Saydon saru b'vizzju tal-kunsens ta' *Paola Development Co. Ltd* u tal-attur meta kien direttur tal-istess soċjetà u l-ebda ħlas ma qatt sar;

»2. tiddikjara u tiddeċiedi illi l-konvenut Joseph Pace *nomine* hu responsabbli għad-danni sofferti mill-attur *proprio et nomine* kif fuq ingħad;

»3. tillikwida d-danni sofferti mill-attur *proprio et nomine*;

»4. tikkundanna lill-konvenut Joseph Pace *nomine* jħallas dawk id-danni hekk likwidati;

»5. tordna lill-konvenut Joseph Pace *nomine* jibqa' inibit milli jbigħ, jassenja jew b'xi mod jitransferixxi l-imsemmija artijiet jew xi drittijiet fuq l-istess artijiet *Ta' Zilfa* u *Ta' Belligna* limiti tal-Fgura biex ma jnaqqasx il-garanziji tal-attur u dan sakemm iħallas dawk id-danni likwidati li jkun ikkundannat iħallas minn din il-qorti.«

3. B'sentenza tat-18 ta' Ġunju 2004 il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili iddisponiet hekk minn uħud mit-talbiet:

»... .. tiddeċiedi dwar l-ewwel u it-tieni talba attriċi billi tilqa' dawn it-talbiet fis-sens li:

»tiddikjara li l-attur *proprio et nomine* kien ġie sfurzat u kostrett bl-użu ta' vjolenza li jagħti l-kunsens tiegħu għat-trasferiment tal-artijiet indikati fiċ-ċitazzjoni għal fuq *Terry Limited*, u li sar b' kuntratt datat 8 ta' Diċembru 1981 fl-atti tan-Nutar Joseph Henry Saydon, kif ukoll għall-iskrittura privata magħmula fl-istess data rigwardanti redenzjoni ta' ċens; u li

»riżultat ta' dan, l-attur *proprio et nomine* sofra danni kif fuq indikat, għal-liema danni għandha tirrispondi s-soċjetà *Terry Limited*; u

»... ..

»tordna l-prosegwiment tas-smiġħ tal-kawża fuq il-kumplament tat-talbiet attriċi;

»... ..«

4. Sar appell minn din is-sentenza iżda l-Qorti tal-Appell b'sentenza tas-6 ta' April 2006 ċaħdet l-appell, ikkonfermat is-sentenza appellata u baġtet l-atti lura lill-Prim'Awla sabiex jitkomplu s-smiġħ.

5. Wara li semgħet xiehda dwar il-*quantum* tad-danni l-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili b'sentenza tas-17 ta' Ġunju 2010 iddeċidiet hekk:

»... .. tiċhad it-tielet, ir-raba' u l-ħames talba attriċi *stante* li huma infondati fil-fatt u fid-dritt ... ..«

6. L-atturi appellaw mis-sentenza tas-17 ta' Ġunju 2010 iżda l-Qorti tal-Appell b'sentenza tas-27 ta' Ġunju 2014 ċaħdet l-appell u ikkonfermat is-sentenza tas-17 ta' Ġunju 2010.

7. L-atturi jgħidu illi s-sentenzi tas-17 ta' Ġunju 2010 u tas-27 ta' Ġunju 2014 [flimkien "it-Tieni Sentenzi"] imorru kontra dak deċiż bis-sentenza tal-Prim'Awla tat-18 ta' Ġunju 2004 konfermata bis-sentenza tal-Qorti tal-Appell tas-6 ta' April 2006 [flimkien "l-Ewwel Sentenzi"] "bi ksur pależi tal-prinċipju ta' *res iudicata*". Igħidu illi, minħabba f'hekk, inkisru l-jeddijiet tagħhom: i. għal smiġħ xieraq taħt l-art. 6; għal ċertezza legali taħt l-art. 7; u għal rimedju effettiv taħt l-art. 13 tal-Konvenzjoni. Għalhekk talbu illi l-qorti:

»(1) tagħmel dawk l-ordnijiet, toħroġ dawk l-atti u tagħti dawk id-direttivi li tqis xierqa sabiex twettaq jew tiżgura t-twertiq tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrenti *proprio et nomine*;

»(2) tiddikjara illi fil-kawża numru 512/89 ... .. ir-rikorrenti ma kellhomx smiġħ xieraq tal-kawża, u dan bi vjolazzjoni tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea (Kapitolu 319 tal-Liġijiet ta' Malta);

»(3) tiddikjara illi r-rikorrenti sofrew vjolazzjoni tal-garanzija dwar ċertezza legali, u dan bi ksur tal-artikolu 7 tal-Konvenzjoni Ewropea;

»(4) tiddikjara *inoltre* illi b'riżultat ta' dan kollu r-rikorrenti sfaw mingħajr rimedju effettiv quddiem l-awtoritajiet nazzjonali, u dan bi vjolazzjoni tal-artikolu 13 tal-Konvenzjoni Ewropea;

»(5) konsegwentement tiddikjara s-sentenza tas-17 ta' Ġunju 2010 mogħtija mill-onorabbli Prim'Awla tal-Qorti Ċivili u s-sentenza tas-27 ta' Ġunju 2014 mogħtija mill-onorabbli Qorti tal-Appell invalidi, nulla u bla effett;

»(6) tordna l-ħlas ta' kumpens xieraq lil kull wieħed mir-rikorrenti. «

8. L-Avukat Ġenerali wieġeb li ma huwiex minnu li seħħ ksur tal-jeddijiet tal-atturi jew li ma tħarisx il-prinċipju ta' *res iudicata*; anzi, hija l-azzjoni tallum illi "tikkostitwixxi sempliċement ir-riproponiment ta' kwistjoni diġà deċiża ... .. u li illum hija *res iudicata*". Qal ukoll li għandhom jissejñu fil-kawża dawk kollha li kienu parti fil-kawża 512/1989.

9. Fis-26 ta' Mejju 2015, wara li l-atturi ċedew il-ħames talba, l-ewwel qorti tat dan id-dikriet li bih ċaħdet it-talba tal-Avukat Ġenerali għas-sejña fil-kawża:

»Il-qorti wara li semgħet it-trattazzjoni tal-partijiet f'dan l-istadju u in vista tal-fatt li l-ħames (5) talba ġiet irtirata, ċaħdet it-talba għall-kjamata in kawża tal-partijiet l-oħra fil-proċedura ċivili 512/1989 billi l-preżenza tagħhom mhijiex mistħoqqa f'dawn il-proċeduri li huma ta' indoli kostituzzjonali skont il-fatti partikolari ta' dan il-każ.«

10. L-ewwel qorti mbagħad qatgħet il-kawża hekk bis-sentenza li minnha sar dan l-appell:

»Tilqa' t-tieni (2) talba u tiddikjara illi fil-kawża numru 512/89 ... .. ġew leżi d-drittijiet tar-rikorrent *proprio et nomine* bi vjolazzjoni tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea (Kapitolu 319 tal-Liġijiet ta' Malta) għar-ragunijiet spjegati; tilqa' wkoll l-ewwel (1) talba u s-sitt (6) talba billi, b'żieda mad-dikjarazzjoni ta' leżjoni tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni kif fuq premiss:

»i) tiddikjara wkoll li Joseph Borg kien vittma ta' minacci serji b'tali mod li l-kunsens tiegħu mogħti fuq il-kuntratt tat-8 ta' Dicembru 1981 fl-atti tan-Nutar Dottor Victor J. Bisazza bejn is-soċjetà *Paola Development Co. Ltd* u s-soċjetà *Terry Limited* kien karpit b'theddid u vjolenza li seħħew f'qafas ta' korruzzjoni u li għalhekk għandu jiġi meqjus bħala vittma ta' tali korruzzjoni; u

»ii) konsegwentement tillikwida l-ammont ta' ħamsin elf euro bħala kumpens għal-leżjoni subita; u

»iii) tiriserva favur ir-rikorrent *proprio et nomine* l-jedd li jipprocedi ulterjorment għat-tħassir tas-sentenzi mogħtija fil-kawża 512/1989 ... .. u għar-risarciment tad-danni materjali għat-telf fil-valur ta' 13-il *plot* mill-artijiet in mertu li sofra u dan abbażi tas-sentenza li qed tingħata illum u fejn l-ammissjoni ta' *Terry Limited* għandha tiġi aċċettata bħala ammissibbli u valida, liema proċeduri għandhom isiru quddiem il-qorti kompetenti anke f'sede kostituzzjonali.

»Tiddisponi mit-talbiet rimanenti billi tiċħad l-istess ... ..

»L-ispejjeż jithallsu mill-intimat.«

11. Safejn relevanti, il-konsiderazzjonijiet li wasslu lill-ewwel qorti għal din

il-konklużjoni ġew imfissra hekk fis-sentenza appellata:

»Ikkonsidrat li, bil-proċeduri li ġew istitwiti mir-rikorrent odjern, fl-istess kwalità tiegħu premessa r-rikorrent kien qed ifittex ir-risarciment għad-danni mill-intimati *Terry Limited* u *Paola Development Company Limited (PDCL)* talli kien ġie kostrett b'theddid u vjolenza biex jagħti l-kunsens tiegħu għat-trasferiment ta' 23 *plot* fl-artijiet magħrufa bħala *Ta' Beligna* u *Ta' Zilfa* fil-limiti tal-Fgura. Fil-kors tal-proċeduri, senjatement meta l-atti ġew rimandati quddiem il-qorti fit-tieni fażi tal-proċeduri, proprju dawk li huma l-mertu tal-każ tallum, ġew ammessi bħala intervenuti fil-proċeduri l-*HSBC Bank Malta plc* u *Vica Limited*.

»Illi dawk il-proċeduri żvolgew essenzjalmen fi tliet fażi:

»1. sentenza preliminari li ddisponiet mill-eċċezzjoni dwar in-nuqqas ta' interess ġuridiku tal-attur, li ġiet miċhuda;

»2. 18 ta' Ġunju 2004 – sentenza tal-qorti li ddisponiet mill-ewwel żewġ talbiet (dikjarazzjoni li l-kunsens tal-attur kien vizzjat kif premess, u l-addebitar tar-responsabbiltà) u kkonfermata fis-sede tal-appell – dik li għall-fini tal-proċeduri odjerni hija is-sentenza li għaddiet in ġudikat;

»3. sentenza tal-qorti li iddisponiet mir-rimamenti tliet talbiet (likwidazzjoni u kundanna f'las tad-danni, u ż-żamma tal-inibizzjoni kontra l-intimata fil-kawża biex ma tbigħx l-artijiet in mertu), liema sentenza ġiet ukoll ikkonfermata fl-appell – is-sentenza lanjata.

»Illi bħala retroxena fattwali din il-qorti ser tagħmel referenza għall-fatti kkonstatati mill-qorti tat-18 ta' Ġunju 2004 (għas-semplifikazzjoni ser tkun riferuta bħala "l-Ewwel Sentenza") billi din is-sentenza ġiet ikkonfermata mill-Qorti tal-Appell, liema sentenza mhix in kontestazzjoni llum.

»F'dik is-sentenza l-qorti affermat illi mill-kumpless tal-provi ddelinea ruħu s-segwentu kwadru tal-fatti:

»"Illi fit-8 ta' Diċembru 1981 kien sar kuntratt ta' kompro vendita in atti Nutar Henry Saydon li permezz tiegħu l-artijiet magħrufa bħala *Ta' Zilfa* u *Ta' Beligna* limiti tal-Fgura ġew trasferiti b'titolu ta' enfitewsi perpetwa mis-soċjetà *Paola Development Co. Ltd* lis-soċjetà *Terry Limited*.

»"Fl-istess data u fl-istess okkażjoni saret skrittura privata bejn l-istess partijiet, fejn l-imsemmija *Paola Developments Co. Ltd* iddikjarat li kienet irċeviet mingħand *Terry Limited* is-somma ta' Lm7,500 bħala redenzjoni taċ-ċens.

»"Fuq dawn l-atti deher għan-nom ta' *Paola Developments* l-attur u l-konvenut Victor Balzan. L-attur *proprio* u s-soċjetà attriċi *Marks and Charles Ltd* kellhom bejniethom nofs l-azzjonijiet f'din is-soċjetà, filwaqt li nofs l-azzjonijiet l-oħra kienu jappartjenu lil Victor u Emily konjuġi Balzan. L-attur kien ukoll Direttur ta' *Paola Developments*.

»“Fuq l-istess atti, għan-nom ta' *Terry Limited* deher il-konvenut Joseph Pace.

»“Illi sussegwentement b' kuntratt datat 27 ta' Settembru 1986 in atti Nutar Dottor Victor Bisazza l-attur u s-soċjetà tiegħu *Marks and Charles Ltd* bigħu l-azzjonijiet li kellhom fis-soċjetà *Paola Developments* lil *Chevron Ltd* rappreżentata minn Norman Buckle u dana bil-prezz ta' Lm1,500.

»“Illi fl-20 ta' April 1989 l-attur *proprio et nomine* talab u ottjena l-ħruġ ta' mandat ta' inibizzjoni kontra l-konvenut Joseph Pace *nomine*, li permezz tiegħu s-soċjetà *Terry Limited* ġiet inibita milli tittrasferixxi, tbigħ jew b'xi mod ieħor tassenja lil terzi l-artijiet fuq indikati.”

»Dawn il-fatti ma ġewx ikkontestati mill-kontendenti f'dik il-kawża kif jirriżulta mill-imsemmija sentenza u għal dawn il-motivi din il-qorti wkoll taċċettahom bħala paċifiċi bejn il-partijiet odjerni.

»... ..

»Illi din il-qorti tibda biex tafferma li taqbel mal-Avukat Ġenerali li mhuwiex il-kompitu tagħha li tkun Qorti tal-Appell jew reviżjoni dwar il-mertu tas-sentenzi mogħtija u li l-kawża odjerna tirrigwarda l-aspetti kostituzzjonali u/jew konvenzjonali tad-drittijiet invokati. B'hekk ma jfissirx li t-talbiet odjerni huma fiergħa u vessatorji. Jiġi rammentat li fejn ikun hemm element ta' aġir fieragħ u jew vessatorju fi proċedura ġudizzjarja, dan normalment jixhed l-abbuż tal-proċess ġudizzjarju li frankament mhix qed tiġi riskontrata minn eżami tal-atti voluminużi f'din il-kawża.

»... ..

»It-teżi tar-rikorrent hija waħda sempliċi u konfortata bil-gurisprudenza tal-Qorti Ewropea kif ukoll mill-interpretazzjoni dottrinali. Huwa essenzjalment jissottometti li d-dritt sancit bl-artikolu 6(1) jggarantixxi ċ-ċertezza tad-dritt kif imfissra fil-prinċipju ta' *res judicata*.

»... ..

»Ikkonsidrat li l-prinċipju ta' *res judicata* huwa fundamentali u ta' interess pubbliku fl-ordinament ġuridiku tagħna fejn il-qrati ordinarji f'diversi okkazzjonijiet fissru l-portata ta' dan il-prinċipju rinfacċjati bl-*exceptio rei judicatæ*. ... ..

»Illi, kif ingħad f'għadd ta' deċiżjonijiet, l-eċċezzjoni tal-ġudikat għandha bħala sisien tagħha l-interess pubbliku u hija maħsuba biex tħares iċ-ċertezza tal-jeddijiet li jkunu ġew definiti f'sentenza, li tbiegħed il-possibilità ta' deċiżjonijiet li jmorru kontra xulxin u li ttejjem il-possibilità ta' kwestjonijiet li jibqgħu miftuħa bi ħsara tal-jeddijiet stabbiliti bis-sentenza illi tkun ingħatat.

»... ..

»Illi fid-dawl tal-premess din il-qorti m'għandha l-ebda dubbju li t-talba tar-rikorrent tista' tiġi inkwadrata fil-parametri tal-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni Ewropea.

»Illi ma hemm l-ebda kontestazzjoni li s-sentenza tat-18 ta' Ġunju 2004 kif ikkonfermata fl-appell (l-Ewwel Sentenza) għaddiet in ġudikat. Għaldaqstant dak stabbilit fid-dispositiv tas-sentenza għandu jitqies

finali u irriversibbli u dak li hu inkonsistenti mad-dispożittiv fit-tieni sentenza għandu jiġi skartat bħala abbużiv u illegali.

»Applikati dawn il-prinċipji, il-qorti trid tiddetermina jekk it-tieni sentenza tal-25 ta' Marzu 2010 kif ikkonfermata mill-Qorti tal-Appell ivvjolatx, kif qed jallega r-rikorrent odjern, il-prinċipju ta' *res judicata* billi reġgħet fetħet għad-diskussjoni u għad-deċiżjoni kwistjonijiet li kienu definitivament deċiżi bis-sentenza tat-18 ta' Ġunju 2004.

»Illi il-pern tal-kawża odjerna hija li l-prinċipju ta' *res judicata* giet smantellata bis-sentenzi li kellhom jindirizzaw biss it-talbiet konċernanti l-likwidazzjoni tad-danni u l-kundanna ħlas kontra Joseph Pace. Għalhekk huwa opportun u anke vitali li din il-qorti tifhem id-*decide*, u r-*ratio decidendi* li wasslu għal dik l-ewwel sentenza fuq il-mertu.

»Huwa rilevanti f'dan l-istadju li jiġi senjalat li f'dik il-kawża Joseph Pace irreġistra nota ta' ammissjoni b'nota fis-17 ta' Ottubru 2003. Dan ifisser li effettivament abbanduna u rrinunzja għall-eċċezzjonijiet tiegħu għajr għal dik dwar il-kap tal-ispejjeż. *Inoltre* ammetta l-fatti allegati mill-attur u li dawn il-fatti – l-*eventus damni* – saru għad-dannu tal-istess attur *proprio et nomine* u a beneficiċju ta' *Terry Limited*. Huwa aċċetta wkoll li d-danni sofferti mill-attur Joseph Borg jammontaw għas-somma ta' Lm460,000, illum €1,071,512. Jiġi rilevat li ma hemmx appell minn sentenzi mogħtija fuq ammissjonijiet billi l-ammissjoni tagħlaq il-vertenza fit-termini tat-talbiet ammessi.

»Ikkunsidrat li dwar din l-ammissjoni l-qorti fl-ewwel sentenza ikkonkludiet hekk:

»“Din il-qorti wara li eżaminat l-inkartament u l-provi miġjuba hi tal-fehma li l-ammissjoni da parti tal-konvenut Joseph Pace, li fiha nnifisa hi prova kardinali, hija wkoll sostnuta mill-fatti. ... Ix-xieħda tiegħu tikkonferma l-verżjoni attriċi u *cioè* li l-kunsens mogħti mill-attur, dak iż-żmien għan-nom ta' *Paola Developments*, għall-iffirmar tal-kuntratti u skrittura preċitati kien vizzjat prinċipalment minħabba li kien affett minn theddid serju u reali. Kien 'kunsens' karpit bi vjolenza u bil-biża', u dan fih innifsu jikkostitwixxi delitt mill-aspett civili. B'dan il-komportament illegali u abbużiv eżercitat fuq l-attur Joseph Borg, is-soċjetà *Terry Limited* akkwistat b'mod frawdolenti awment sostanzjali fil-patrimonju tagħha, għad-dannu ta' *Paola Developments Limited* li f'dak iż-żmien l-attur *proprio et nomine* kien direttur u kien proprjetarju ta' nofs l-azzjonijiet.”

»Il-qorti, wara li eżaminat dawn il-fatti u provi, ikkonkludiet hekk:

»“Għal dawn il-motivi tiddeċiedi dwar l-ewwel u it-tieni talba attriċi billi tilqa' dawn it-talbiet fis-sens li:

»“tiddikjara li l-attur *proprio et nomine* kien ġie sfurzat u kostrett bl-użu ta' vjolenza li jagħti l-kunsens tiegħu għat-trasferiment tal-artijiet indikati fiċ-ċitazzjoni għal fuq *Terry Limited*, u li sar b'kuntratt datat 8 ta' Diċembru 1981 fl-atti tan-Nutar Joseph Henry Saydon, kif ukoll għall-iskrittura privata magħmula fl-istess data rigwardanti redenzjoni ta' ċens; u li

»“riżultat ta' dan, l-attur *proprio et nomine* sofra danni kif fuq indikat, għal-liema danni għandha tirrispondi s-soċjetà *Terry Limited*; u

»“tiċġad dawn it-talbiet fil-konfront tas-soċjetà *Paola Developments Co. Ltd.*”

»Din is-sentenza ġiet ikkonfermata mill-Qorti tal-Appell fis-sentenza tagħha tas-6 ta' April 2006. Il-Qorti tal-Appell ikkonsidrat li:

»“L-ewwel qorti ddeċidiet illi l-azzjoni tal-attur kienet tinkwadra ruħha fl-istitut tad-delitti u kważi-delitti. Il-qorti għamlet riferiment għall-artikolu 1031 tal-Kodiċi Ċivili fejn il-leġislatur jipprovdi li “kull wieħed iwieġeb għall-ħsara li tiġri bi ħtija tiegħu”. L-artikolu 1033 imbagħad jipprovdi li “Kull min, bil-ħsieb jew mingħajr ħsieb, jagħmel jew jonqos li jagħmel xi ħaġa li biha jikser xi dmir impost mil-liġi, hu obligat għall-ħlas tal-ħsara li tiġri minħabba f'hekk.”

»“Il-qorti ddeċidiet li t-trasferiment tal-proprjetà minn fuq *Paola Development Co. Limited* għal *Terry Limited* kien riżultat u kawża ta' azzjonijiet delittwuzi eżerċitati fuq l-attur, bil-konsegwenza li l-attur *pro et noe*, li kien azzjonista fis-soċjetà *Paola Development Company Limited*, sofra diminuzzjoni fil-valur tal-ishma tiegħu. Il-qorti kompliet tgħid li *Terry Limited* kienet partecipi f'din it-transazzjoni illegali u gwadanjat b'mod abbużiv awment sostanzjali fil-patrimonju tagħha. B'hekk hija kkonkludiet illi s-soċjetà kellha tagħmel tajjeb għad-danni sofferti mill-attur.”

»Illi fid-dawl tal-premess ma hemmx dubbju li l-kapitolu dwar l-ewwel żewġ talbiet tal-attur ingħalaq. Dawn kienu preċiżament:

»“1. tiddikjara u tiddeċiedi illi l-kuntratt ta' trasferiment tat-8 ta' Diċembru 1981 fl-atti tan-Nutar Joseph Henry Saydon u l-iskrittura privata tal-istess data redatta minn Nutar Joseph Henry Saydon saru b'vizzju tal-kunsens ta' *Paola Development Co. Ltd* u tal-attur meta kien direttur tal-istess soċjetà u l-ebda ħlas ma qatt sar;

»“2. tiddikjara u tiddeċiedi illi l-konvenut Joseph Pace *nomine* hu responsabbli għad-danni sofferti mill-attur *proprio et nomine* kif fuq ingħad;

»Illi din il-qorti hi tal-fehma li ngħalaq ukoll il-kapitolu fuq il-validità u l-effett tal-ammissjoni tas-soċjetà konvenuta. Meta wieħed jikkonsidra li kull sentenza hija l-espressjoni tal-konvinzjoni tal-ġudikant, din il-konklużjoni hija *multo magis* indiskuttibbli. Il-qorti fl-ewwel sentenza aċċettat in-nota ta' ammissjoni bħala prova kardinali għalkemm ma qagħditx fuq din in-nota waħidha biex iddeterminat it-talbiet imsem-mija.

»Illi fit-tieni sentenza l-qorti kif diversament presjeduta għaddiet biex ċaħdet it-tliet talbiet rimanenti għal-likwidazzjoni u kundanna ħlas tad-danni u għaž-żamma tal-mandat ta' inibizzjoni kontra l-konvenut “*stante* li huma infondati fil-fatt u fid-dritt għar-raġunijiet hawn deċiżi” u laqgħet il-kontro-talba ta' *Terry Limited* sabiex b'hekk irrevokat il-mandat ta' inibizzjoni li kienet ġiet intavolata mill-attur *pro et nomine* rigwardanti l-bejgħ tal-*plots* li kienu ġew trasferiti u li kienu l-oġġett tas-saga kollha f'dawn il-proċeduri.

»Illi minn qari ta' dik is-sentenza, din il-qorti tista' tisset is-segwenti konsiderazzjonijiet prinċipali li jinċidu fuq il-mertu tal-proċeduri odjerni:

»i) *causa illecita*: Il-qorti sabet li minn eżami tas-sentenzi preċedenti fil-kawża, u mill-atti, id-dannu soffert mill-attur *proprio et nomine* kien jikkonsisti fl-iżvalutar tal-ishma li huwa kellu fis-soċjetà *Paola Developments Company Limited (PDCL)*, żvalutar illi seħħ b'konsegwenza tat-

trasferiment illi kien sar permezz tal-kuntratt tat-8 ta' Diċembru 1981. Dwar il-*quantum* tad-danni sabet li l-attur *proprio et nomine* ma ressaqx provi konkreti u l-qorti għaldqstant ikkonsidrat li lanqas setgħet tillikwida ammont *arbitrio boni viri*. Hawnhekk ukoll il-qorti għamlet diversi kostatazzjonijiet, fosthom li l-art kellha tiġi stmata bħala art agrikola billi

»“ma tistax ma tikkunsidrax illi din l-art illum hija mogħtija bil-permessi għall-iżvilupp proprju b'riżultat ta' atti ta' korruzzjoni li l-atturi qed jibbazaw il-kawża tagħhom fuqhom. Għalhekk l-atturi ma jistgħux f'nifs wieħed isostnu talba għad-danni u jivvalutaw l-art bħala waħda fabrikabbli meta huma stess jammettu li l-permessi fuq l-istess art ingħataw b'riżultat ta' atti ta' korruzzjoni. Kien proprju biss b'riżultat ta' dan illi l-valur tal-art mertu tal-kawża żdied sostanzjalment u għalhekk ma jistgħux l-atturi jisfruttaw att illegali għall-iskopijiet u għall-benefiċċju personali tagħhom u sabiex jiġu riżarċiti għal dak illi ġie akkwistat improprijament.”

2) L-ammissjoni ta' *Terry Limited*: Il-qorti irriferiet għall-eċċezzjoni sollevata minn *Terry Limited* fejn għamlet riferenza għall-skrittura ta' transazzjoni datat 17 ta' Ġunju 1985 bejn l-attur personalment kif ukoll f'isem numru ta' kumpaniji fosthom is-soċjetà attriċi *Marks and Charles Limited*, Pio Camilleri personalment u kemm in rappreżentanza ta' numru ta' kumpaniji oħra u Victor Balzan ukoll personalment kif ukoll in rappreżentanza ta' numru ta' kumpaniji oħra fosthom *PDCL*. Kien ġie sottomess minn waħda mis-soċjetajiet intervenuti fil-kawża, *Vica Limited*, li din it-transazzjoni kienet topera wkoll a benefiċċju tas-soċjetà *Terry Limited* minkejja li ma kenitx waħda mill-kontraenti fit-transazzjoni. Il-qorti qablet ma' din is-sottomissjoni u qieset li “t-termini tal-iskrittura ta' transazzjoni msemmija hija ben ċara fis-sens li l-atturi ċedew u rrinunzjaw għal kull pretensjoni li kellhom fuq il-kuntratt tat-8 ta' Diċembru 1981 kemm mal-kontraenti u kemm mat-terz ... “(*Terry Limited*).

»Iżda dwar l-ammissjoni li *Terry Limited* irregistrat permezz ta' nota datat s-17 ta' Ottubru 2003, il-qorti fissret hekk:

“Illi fid-dawl ta' dan, din il-qorti ma tistax tikkonsidra li l-ammissjoni tas-soċjetà konvenuta *Terry Limited* permezz ta' nota datata 17 ta' Ottubru 2003, u ċjoè wara 14-il sena meta saret l-istess nota ta' eċċezzjonijiet, tista' b'xi mod twaqqaq' dak li l-istess soċjetà konvenuta għamlet f'din il-kawża u permezz ta' att ġudizzjarju hekk serju bħal nota ta' eċċezzjonijiet, u dan għaliex jekk huwa prinċipju stabbilit li l-kuntratti għandhom jiġu esegwiti *in buona fede*, hekk ukoll il-proċeduri ġudizzjarji u l-atti relattivi għandhom ikunu ppreżentati minimament bl-*animo* ta' *buona fede*, u mhux sabiex jabbużaw mill-proċeduri ġudizzjarji. Dan iktar u iktar meta jirriżulta li llum, kif ammess fl-ittra tal-attur datata 18 ta' Novembru 2005, bejn l-atturi u s-soċjetà konvenuta *Terry Limited* hemm ftehim bonarju, li ma ġiex muri lil din il-qorti, u jirriżulta li, b'effett tal-posizzjoni li ħadu l-atturi u s-soċjetà konvenuta llum, jiġu preġudikati diversi drittijiet ta' terzi, fosthom dawk naxxenti minn diversi sentenzi ta' dawn il-qorti mhux lanqas dik fl-ismijiet *Via Limited v. Terry Limited* mogħtija minn din il-qorti diversament presjeduta fit-8 ta' Frar 1998 (fejn is-soċjetà *Terry Limited* baqgħet kontumaci), u fis-sentenzi fl-ismijiet *HSBC Bank plc v. STG Limited et* (P.A., 5 ta' Diċembru 2003, ċitaz. nru 2572/97 u ċitaz. nru 2455/97). Dan qed jingħad ukoll fil-kuntest tal-atti magħmula permezz ta' qerq u ngann, fejn l-onorabbli Qorti tal-Appell fis-sentenza tagħha tas-6 ta' April 2006 sostniet li “l-liġi ma tagħti

ebda kenn lil min jopera permezz ta' qerq u ingann", u l-qorti thoss, wara li rat l-atti kollha tal-kawża b'mod mill-iktar dettaljat, kif jindikaw ukoll il-premessi kollha kontenuti f'din is-sentenza, anke qabel ma hija tat il-konsiderazzjonijiet tagħha, li tali att ta' ammissjoni fid-dawl taċ-ċirkostanzi kollha tal-każ, u mhux l-inqas fid-dawl tal-komportament ta' Joseph Pace f'din il-kawża, u f'kawżi oħra, u fl-atti kollha li huwa kien involut fihom inkluż rigwardanti l-istess art, iwasslu lil din il-qorti sabiex tikkonkludi li dan kien att abbużiv u abbuż serju tal-proċedura quddiem din il-qorti. L-istess japplika dwar sehem l-atturi fejn jidher li hemm kollużjoni mas-soċjetà konvenuta f'din il-kawża u dan qed jingħad rigwardanti l-ftehim bonarju li jidher li l-atturi ammettew li għandhom mas-soċjetà konvenuta, li wassal sabiex ikun hemm ammissjoni tas-soċjetà konvenuta f'din il-kawża, wara li tali kawża tant kienet kombattuta għal diversi snin. Din l-istess konsiderazzjoni tapplika dwar l-ammissjoni tas-soċjetà konvenuta, tapplika in kwantu din tirreferi għat-talbiet ta' likwidazzjonijiet ta' danni, u għalhekk din il-qorti ma qagħditx fuqha u ddeċidiet bil-mod hawn ikkun-sidrat."

»Il-qorti *inoltre* irriteniet li:

"l-ammissjoni tas-soċjetà *Terry Limited* hija frott tal-kollużjoni li teżisti bejnha u bejn l-atturi odjerni u in partikolari Joseph Borg, u dan huwa abbuż kbir u serju tal-proċeduri gudizzjarji, minħabba li dan huwa att frawdolenti fil-konfront tal-kredituri tas-soċjetà *Terry Limited*. Din il-qorti tħoss li huwa sintomatiku l-kliem tal-onorabbli Qorti tal-Appell "li liġi ma tagħti ebda kenn lil min jopera permezz ta' qerq u ingann" (sentenza datata 6 ta' April 2006) u din il-qorti taqbel perfettament mal-istess u għalhekk waslet għall-konsiderazzjonijiet u konkluzjonijiet hawn indikati f'din is-sentenza li jwassluha sabiex tiċhad it-tielet u r-raba' talba attriċi."

»Illi rinfaċċjata bil-provi u atti esebiti, din il-qorti fl-ewwel lok bilfors trid tinkwadra dak li seħħ fil-konfront ta' Joseph Borg *proprio et nomine* fil-kuntest ta' korruzzjoni sistemika fejn ċittadin privat kellu jhallas bil-qaes għal dak li kellu dritt għalih. Din il-qorti ma tistax ma taċċettax l-ewwel sentenza bħala l-*punto di partenza* fejn il-qorti sabet li Joseph Borg kien gie mhedded u kostrett biex jaċċetta t-trasferiment ta' 23 *plot* ta' artijiet appartenenti lil *PDCL*, kumpannija li fiha kellu ishma personalment u *tramite* l-kumpannija *Marks and Charles Limited*, lil Piju Camilleri, il-paraventu ta' l-ex-Ministru Lorry Sant. Hekk hija l-istorja – *sic et simpliciter*. Meta wasal għall-kuntratt sab lil Joseph Pace ta' *Terry Limited* quddiemu u, fuq istruzzjonijiet ta' Piju Camilleri, in-nutar ħassar ismu mill-kuntratt u daħhal lil *Terry Limited*. Dan jirriżulta mill-kopja tal-kuntratt esebiti. Mela anke Joseph Pace kien kompartecipi fl-att ta' korruzzjoni – ċertament Joseph Borg ma kellux l-għażla ħlief li jaċċetta minħabba t-theddid li sar fuqu. Għaldaqstant ma hemm l-ebda diskussjoni dwar il-posizzjoni tiegħu ta' vittma ta' korruzzjoni endemika u ta' vjolenza subita.

»Dan premess huwa palesi li sentenzi li għaddew in ġudikat għandhom jitqiesu li jiswew u li ngħataw *rite et recte* sakemm ma jintweriex mod ieħor. Għaldaqstant dak li gie kkonstatat u affermat mill-qorti fis-sentenza tagħha tat-18 ta' Ġunju 2004, kif ikkonfermata mill-Qorti tal-Appell, jiswa u huwa finali.

»Illi huwa minnu li fil-proċeduri ċivili fit-tieni fażi tagħhom intervjenew terzi, prinċipalment *HSBC Bank Malta plc* u *Vica Limited*, u jidher wkoll li l-imħallef sedenti fit-tieni sentenza addotta kważi *verbatim* is-sotto-

missjonijiet ta' dawn l-intervenuti fil-kawża partikolarment għal dak li kien jirrigwarda l-konklużjonijiet dwar kollużjoni bejn Joseph Borg u Joseph Pace u l-*quantum* tad-danni u l-mankanza tal-prova dwar l-istess. *Inoltre* saret referenza għas-sentenza fil-proċeduri tal-istralċ introdotti minn *Vica Limited* kontra *Terry Limited* fejn kien hemm espress il-ħsieb li n-nota ta' ammissjoni saret b'kollużjoni bejn Joseph Borg, *qua* kreditur ta' *Terry Limited*, mal-istess Joseph Pace meta s-soċjetà *Terry Limited* kienet fi stat ta' insolvenza.

»Illi iżda dan kollu, fil-fehma tal-qorti, għandu jitqies irritwali u illegali jekk dawn il-konklużjonijiet ikunu qabżu il-linja demarkanti bejn dak li għadda in ġudikat u dak li kien għadu dibatibbli.

»Jirrizulta minn qari tal-ewwel sentenza tat-18 ta' Ġunju 2004 li l-qorti kienet ikkonkludiet u ddeċidiet :

»1. li ġie ppruvat li l-attur odjern kien sofra theddid u vjolenza mete ġie kostrett li jassenja 23 *plot* fl-artijiet imsemmija lil Joseph Borg għannom ta' *Terry Limited* bil-kuntratt tat-8 ta' Diċembru 1981;

»2. li waslet għal din il-konklużjoni billi aċċettat l-ammissjoni ta' Joseph Pace, li rriferiet għall-istess bħala "prova kardinali", imma mhux biss, affermat li l-ammissjoni kienet biss waħda mill-provi in sostenn tal-biet ta' Joseph Borg fil-kawża;

»3. ikkonkludiet li, b'riżultat ta' dan, l-attur *proprio et nomine* sofra danni kif fuq indikat, għal-liema danni għandha tirrispondi s-soċjetà *Terry Limited*.

»Dan premess isegwi wkoll li fis-sentenza tat-18 ta' Ġunju 2004 il-qorti kkonfermat u ddelinejat ir-relazzjoni ġuridika bejn Joseph Borg *proprio et nomine* u *Terry Limited*, in kwantu li *Terry Limited* ġiet dikjarata direttament responsabbli għad-danni subiti mill-attur *pro et noe*.

»Illi bħala konsegwenza din il-qorti tifhem li dan in-ness ġuridiku kellu jiffirma proprju l-baži tas-sentenza finali anke fuq it-talbiet rimanenti u ma kellux jerga' jinfetaħ għad-diskussjoni. Joseph Borg kien vittma ta' qafas ta' korruzzjoni li b'riżultat tal-istess Joseph Pace ta' *Terry Limited* għamel gwadann konsistenti f'23 *plot* li tagħhom ma ħallas xejn. Fil-verità dawn ġew misruqa fuq l-istigazzjoni ta' Piju Camilleri u bil-komplicità ta' *Terry Limited* kontra l-volontà ta' Joseph Borg bħala azzjonist ta' nofs l-ishma fis-soċjetà *PDCL*. Kien għalhekk li l-qorti fl-ewwel sentenza inkwadrat il-fatti fil-kuntest tal-istitut ta' delitt.

»Fil-fehma ta' din il-qorti, dawn il-konklużjonijiet kienu finali u konklużivi u ma misshomx, u ma setgħux, jerggħu jiġu diskussi mill-qorti kif sussegwentement presjeduta anke għall-fini tat-tliet talbiet rimanenti.

»Illi għalhekk taqbel mar-rikorrent meta jgħid li s-sentenza tikkozza ma' sentenza preċedenti li għaddiet in ġudikat u dan abbaži tas-segwenenti konsiderazzjonijiet.

»Fl-ewwel lok, fejn il-qorti ikkonkludiet għall-fini tal-valutazzjoni tal-proprjetà:

»"Għalhekk l-atturi ma jistgħux f'nifs wieħed isostnu talba għad-danni u jivalutaw l-art bħala waħda fabbrikabbli meta huma stess jammettu li l-permessi fuq l-istess art ingħataw b'riżultat ta' atti ta' korruzzjoni. Kien proprju biss b'riżultat ta' dan illi l-valur tal-art mertu tal-kawża żdied sostanzjalment u għalhekk ma jistgħux l-atturi jisfruttaw att illegali għall-iskopijiet u għall-benefiċċju per-

sonali tagħhom u sabiex jiġu rizarċiti għal dak illi ġie akkwistat improprijament.”

»L-attur kien meqjus il-vittma ta' theddid u vjolenza. Mix-xieha tiegħu mogħtija anke f'dawn l-atti stess, jirriżulta li t-theddid li issubbixxa, ċensurabbli f'kwalsiasi ċirkostanza, kienet ferm aktar aggravata billi seħħet fil-qafas ta' korruzzjoni sistemika operata minn persuna li kien il-paraventu ta' xejn inqas minn Ministru tal-Istat Malti – id-defunt ex-Ministru Lorry Sant – fuq ċittadini u negozjanti privati. Kien ikun altru li kieku kien l-attur l-istigatur tal-korruzzjoni, iżda xejn minn dan ma jirriżulta u difatti l-qorti rrikonossiet li kien il-vittma f'dawn iċ-ċirkostanzi.

»Ġjaladarba kien meqjus li huwa vittma ta' theddid u vjolenza ma seta' qatt jitqies li hu kien parteċipi f'xi illegalità fil-ħruġ tal-permessi. Għaldaqstant il-konsiderazzjoni magħmula mill-qorti fuq ċitata hija skorretta u ingusta. *Multo magis* billi jirriżulta ċar li kollox sar, kif premess, f'qafas ta' korruzzjoni sistemika. B'dan ma jsirx parteċipi fil-korruzzjoni u m'għandu ibati l-ebda sanzjoni.

»Ġjaladarba l-attur kien hu stess vittma ta' korruzzjoni, isegwi li m'għandux jiġi sanzjonat proprju għaliex kellu tabilfors jisvesti ruħu minn diversi *plots* sabiex ikun jista' jiżviluppa l-bqija tal-proprjetà tiegħu. Ma hemm xejn fl-atti li juri li ma setax leġittimament jottjeni l-permessi għall-iżvilupp tal-artijiet tal-*PDCL* u lanqas jista' jiġi suġġerit hekk *stante* li fl-ewwel sentenza il-qorti kif ippresjeduta mill-On. Imħallef Noel Ċusċhieri ikkonkludiet mingħajr l-ebda kwalifika li l-attur kien issubbixxa l-vjolenza u theddid u li l-kunsens tiegħu għat-trasferiment kien hekk vizzjat.

»Fit-tieni lok, hija skorretta u illegali l-konklużjoni tal-qorti dwar l-ammissjoni ta' Joseph Borg. Din saret b'nota tas-17 ta' Ottubru 2003 u l-ewwel qorti ħadet konjizzjoni tagħha u aċċettat l-istess bħala prova kardinali. L-istess seħħ quddiem il-Qorti tal-Appell fuq l-appell istitwit mill-amministratur ta' *Terry Limited* u mill-*HSBC Bank Malta plc*, liema appelli gew miċħuda. Inghad mill-Qorti tal-Appell fis-sentenza tas-6 ta' April 2006:

»“Ikun utli li jiġi hawn rilevat li l-ewwel qorti qagħdet attenta illi tagħmilha ċara li hija ma kenitx straħet biss fuq il-fatt li f'ċertu stadju tal-kawża l-konvenut Joseph Pace *nomine* ppreżenta nota ta' ammissjoni, imma għamlitha wkoll ċara li l-ammissjoni tal-konvenut Joseph Pace *pro et nomine* 'hija wkoll sostnuta mill-fatti' u sa anke ħasset il-ħtieġa li tissottolineja dan biex tagħtiha aktar enfasi.”

»Ġjaladarba l-qorti fis-sentenza in ġudikat ippronunzjat ruħha dwar l-ammissjoni, it-tieni qorti kellha tieqaf hemm. Kif ġà premess, ġie konkluż li l-attur *pro et nomine* kien il-kreditur ta' Joseph Pace *nomine* għad-danni *da liquidarsi*. L-investigazzjoni tal-qorti kellha tkun limitata għal-likwidazzjoni tal-*quantum* tad-danni u kull pronunzjament ieħor kien illeċitu in kwantu kien jimpinġi fuq dak ġà deċiż.

»Fl-istess binarju, ġjaladarba l-qorti fl-ewwel sentenza aċċettat ir-responsabbiltà ta' *Terry Limited*, il-qorti fit-tieni sentenza ma setgħet qatt teżonera lil *Terry Limited* u tapplika fl-interess ta' din is-soċjetà t-termini tat-transazzjoni li seħħet bejn l-attur u kontraenti oħra.

»Minn dan kollu jsegwi, fil-fehma tal-qorti, li l-qorti fit-tieni sentenza kkozzat mal-ewwel sentenza fejn:

»1. sabet lill-attur kompliċi f'xi korruzzjoni dwar il-ħruġ tal-permessi fuq l-artijiet;

»2. sabitu ħati ta' kollużjoni ma' Joseph Pace għall-fini tan-nota ta' ammissjoni tiegħu;

»3. skartat l-istess ammissjoni ta' Joseph Pace;

»4. abraċċjat it-tielet eċċezzjoni ta' Joseph Pace li għamlet riferenza għat-transazzjoni bejn l-attur u terzi minkejja li għaladarba ammetta r-responsabbiltà ma setax ikollu interess iżjed fl-eċċezzjonijiet li kien issollewa fin-nota tal-eċċezzjonijiet tiegħu;

»5. skartat il-kontenut tal-ammissjoni in kwantu Joseph Pace illikwida l-valur tal-*plots* in mertu għall-fini tat-talba għad-danni biex b'hekk it-talba attriċi kellha tiġi ammessa almenu sal-ammont indikat fin-nota ta' ammissjoni bħala rikonoxximent ta' debitu mid-debitur (*Terry Limited*);

»6. ċaħdet b'hekk it-talbiet rimanenti u rrevokat il-mandat ta' inibizzjoni.

»Illi dwar il-prova tal-*quantum* tad-danni, għaladarba n-nota ta' ammissjoni kienet aċċettata anke fid-*decide* tal-ewwel sentenza, almenu l-valutazzjoni mressqa tad-danni permezz tan-nota ta' ammissjoni fil-valur ta' Lm460,000, illum €1,071,512 kellha titqies bħala l-*quantum* tad-danni.

»Illi meta l-qorti fit-tieni sentenza skartat din in-nota kien hemm *domino effect* fuq il-pretensjonijiet tal-attur *pro et nomine* li kien qed jitlob r-risarciment skont il-valutazzjoni tal-*plots* fiż-żmien l-aktar qrib tas-sentenza. Il-qorti fit-tieni sentenza iżda skartat dawn l-argumenti billi kkonsidrat:

»1. li Joseph Borg ma setax jottjeni xi gwadann mill-ħruġ ta' permessi fuq l-art billi dawn inħarġu b'korruzzjoni;

»2. konsegwentement ma setax jitlob risarciment abbażi ta' stima tal-*plots* bħala art fabbrikabbli imma semmai bħala art agrikola;

»3. li ma ressaqx provi dwar il-valur tal-*plots* bħala art agrikola;

»4. li f'kull każ il-vertenza ġiet transatta anke a beneficiċju ta' *Terry Limited* u l-attur ma setax aktar jivvanta xi talba għar-risarciment.

»Illi l-ewwel u r-raba' punti hawn fuq elenkati huma assorbiti fil-ġudikat billi huma inkonsistenti ma' dak deċiż fl-ewwel sentenza.

»Illi premess li n-nota ta' ammissjoni kienet għa milqugħa, anke l-punti rimanenti jikkozzaw mal-ġudikat u l-qorti kellha tgħaddi biex taċċetta l-istima ammessa minn Joseph Pace. Għandu jingħad li l-*HSBC Bank Malta plc* kienet ittentat appell mill-ewwel sentenza u din ġiet miċħuda in kwantu ġie ritenut li ma kellhiex interess ġuridiku f'kawża li kienet waħda għad-danni u mhux għar-rexxissjoni tal-bejgħ.

»Illi fid-dawl tal-premess il-qorti ser tgħaddi biex tilqa' t-tieni talba biex tqis li fil-kawża numru 512/89 *Joseph Borg proprio et nomine v. Terry Limited*, ir-rikorrenti ma kellhomx smiġħ xieraq tal-kawża u dan bi vjolazzjoni tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni Ewropea (Kapitolu 319 tal-Ligijiet ta' Malta).

»... ..

»Illi r-rikorrent *pro et nomine* qed jitlob ukoll dikjarazzjoni li sofra vjolazzjoni tal-garanzija taċ-ċertezza legali bi ksur tal-artikolu 7 tal-Konvenzjoni.

»... ..

»... .. tqis li dan l-artikolu huwa inaplikabbli fil-każ odjern u konsegwentement ... tiċhad it-tielet talba tar-rikorrent.

»Illi r-rikorrent jilmenta li minħabba l-vjolazzjoni tal-prinċipju ta' *res judicata*, safa mingħajr rimedju effettiv bi ksur tal-artikolu 13 tal-Konvenzjoni.

»... ..

»... .. Illi fil-każ odjern ma jistax jingħad li r-rikorrent ma kellux rimedju effettiv a disposizzjoni tiegħu biex jitlob il-protezzjoni tad-drittijiet tiegħu kif sanciti mill-Konvenzjoni anke permezz tal-proċeduri odjerni.

»... ..

»Għaldaqstant il-qorti ma ssibx vjolazzjoni tal-artikolu 13 tal-Konvenzjoni u konsegwentement tiċhad ir-raba' talba.

»Illi r-rikorrent talab ukoll li din il-qorti tagħti rimedju sabiex tiżgura t-twertiq tad-drittijiet fundamentali tar-rikorrent kif ukoll li jingħata kumpens xieraq.

»Ikkonsidrat li huwa minnu li l-qorti tagħna, u anke l-Qorti Ewropea, ġieli ippronunzjaw ruħhom fis-sens li dikjarazzjoni ta' ksur hija biż-żejjed. Izda l-qorti mhix tal-fehma li għandha tieqaf hawn. Min-naħa l-oħra ma taqbilx li għandha takkorda kumpens għad-danni materjali fit-termini mitluba.

»Ikkonsidrat li r-rikorrent sofra leżjoni fid-dritt tiegħu għas-smiġh xieraq billi l-qorti injorat u gābet fix-xejn is-sentenza tat-18 ta' Ġunju 2004 li għaddiet in ġudikat u li permezz tal-istess ġie dikjarat li *Terry Limited* kienet responsabbli għad-danni lejn l-istess rikorrent, fl-istess kwalità tiegħu premessa. Illi b'konsegwenza ta' dan il-qorti fit-tieni sentenza skartat l-ammissjoni ta' *Terry Limited stante* kollużjoni bejn ir-rikorrent u Joseph Pace, u ċaħdet it-talba għad-danni. Ir-rikorrent b'hekk baqa' mingħajr risarciment minkejja dak deċiż bl-ewwel sentenza u bi ksur tal-prinċipju ta' *res judicata* kif intiż fl-artikolu 6 tal-Konvenzjoni .

»Ikkonsidrat li l-qorti fit-tieni sentenza waslet għal dan il-pronunzjament billi rovexxjat dak deċiż u deliberat fl-ewwel sentenza u skartat l-ammissjoni tal-istess konvenut li kien ammetta li d-danni subiti mir-rikorrent kienu jammontaw għal Lm460,000, illum €1,071,512. Din is-somma, fil-fehma ta' din il-qorti, kellha titqies bhala l-*minimum quantum* tad-danni likwidabbli favur ir-rikorrenti.

»Illi l-partijiet ittrattaw dan il-punt fid-dettal fit-trattazzjoni finali u ġie sottomess mill-abbli difensuri, min-naħa l-waħda tar-rikorrent, li l-kumpens għandu jinkludi r-risarciment għad-danni materjali, u, min-naħa tal-intimat, li l-kumpens f'dawn il-proċeduri għandu jkun limitat għall-kumpens għal-leżjoni subita u mhux għad-danni materjali.

»Illi effettivament ir-rikorrent fisser li qed jippretendi rimedju fuq żewġ binarji u *cioè*:

»1. illi din il-qorti tiddikjara illi hu ma kienx komparteċipi fil-korruzzjoni – anzi li kien vittma tal-korruzzjoni;

»2. li jiġi kkumpensat materjalment għall-valur ta' 13-il *plot* misruqa minnu fl-ammont ta' disa' mitt elf lira Maltin *circa* (Lm900,000).

»Illi din il-qorti mhix tal-fehma li għandu jiġi likwidat bħala *just satisfaction* fil-kuntest ta' dawn il-proċeduri ammont ta' danni materjali. Kif għa għe senjalat, ir-rikorrent għażel li jirtira l-ħames talba tiegħu u għalhekk din il-qorti hija prekluzja milli tħassar it-tieni sentenza li kien ikun l-aħjar *forum* sabiex jottjeni kumpens materjali. Jiġi senjalat li l-partijiet fil-proċeduri ċivili, *cioè Terry Limited* u l-intervenuti fil-kawża, lanqas huma parti mill-kawża odjerna, u jekk hemm persuna li għandha tiġi kkundannata li tħallas id-danni materjali hija proprju s-soċjetà *Terry Limited* li, *del resto* kif għe kkostatat mingħajr tlaqliq fl-ewwel sentenza, iggwadanjat mill-isfortuni ta' Joseph Borg.

»Ikkonsidrat li d-danni *ex delicto* għandhom jithallsu mill-persuna li kienet iġġudikata responsabbli għalihom, *cioè Terry Limited*. Joseph Pace qatt ma refa' f'termini konkreti u attwali r-responsabbiltà tiegħu u r-rikorrent sofra telf anke minħabba konsiderazzjonijiet tat-taħwid fin-negozju tal-imsemmi Joseph Pace, hekk kif instab mill-qorti kif diversament presjeduta fil-proċeduri oħra tal-istralċ u li semmew fit-tieni sentenza mill-Imħallef Raymond Pace.

»Terġa' ttenni li żbalji ta' fatt jew ta' liġi mhumiex rilevanti għal dawn il-proċeduri u din il-qorti infatti mhix ser tippronunzja ruħha dwar dawn l-iżbalji. Għa għe deċiż li it-tieni sentenza qabżet il-konfini tar-*res judicata* b'dannu għall-istess rikorrent.

»Iżda għalkemm il-qorti fis-sede kostituzzjonali tagħha għandha setgħet wesgħin, b'dan ma jfissirx li dawn il-proċeduri jistgħu jintużaw sabiex jirrimpjazzaw proċeduri ordinarji fejn it-talbiet tar-rikorrent dwar il-likwidazzjoni u l-kundanna ħlas setgħu jiġu ventilati mill-ġdid.

»Il-qorti hawn qed tirreferi għall-proċedura ta' ritrattazzjoni fit-termini tal-artikolu 811(h) tal-Kap. 12 tal-Liġijiet ta' Malta, li, għal xi raġuni mhux spjegata, l-istess rikorrent għażel li ma jipproponix talba f'dan is-sens.

»Illi ir-rimedju ġust kien ikun li r-rikorrent jitpogġa fis-sitwazzjoni li kien meta l-kawża waslet għas-sentenza fuq it-tliet talbiet rimanenti. Iżda, fil-fehma ta' din il-qorti, dan ir-rimedju lanqas jista' jinghata llum għaladarba għet irtirata l-ħames talba odjerna mir-rikorrenti stess, u għaladarba l-partijiet kollha f'dawk il-proċeduri mhumiex parti mill-kawża odjerna. Il-qorti għalhekk ma tistax tippronunzja ruħha kontra *Terry Limited* jew tagħti sentenza li toħloq stat għall-kontendenti f'dawk il-proċeduri.

»Madanakollu l-qorti ser tiriserva favur ir-rikorrent *pro et nomine* il-jedd li jitlob ir-rimedju ulterjuri tat-tħassir tas-sentenzi lanjati fi proċeduri appożiti anke f'din il-kompetenza, abbażi ta' dak li qed jiġi illum deċiż. Dan għaliex tqis li l-abbuż tal-prinċipju ta' *res judicata* li seħħ permezz tas-sentenzi lanjati huwa leżiv tal-prinċipju l-aktar fundamentali tas-saltna tad-dritt (*rule of law*) u tal-istess artikolu 6 tal-Konvenzjoni. Għalhekk ir-rikorrent għandu d-dritt li jitpogġa fl-*istatus quo ante*, iżda dan irid isir bi pronunzjament ulterjuri f'sede fejn il-kontendenti huma kollha msejħa.

»Għaldaqstant il-qorti, wara li ħasbet fit-tul dwar ir-rimedju xieraq, ser tiddeċiedi din it-talba billi b'żieda mad-dikjarazzjoni ta' leżjoni tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni kif fuq premess li ser tingħata fil-kuntest tat-tieni talba tar-rikorrent:

»• tiddikjara wkoll li Joseph Borg kien vittma ta' minacci serji b'tali mod li l-kunsens tiegħu mogħti fuq il-kuntratt tat-8 ta' Diċembru 1981 fl-atti tan-Nutar Dottor Victor J Bisazza bejn is-soċjetà *Paola Development Co. Ltd* u s-soċjetà *Terry Limited* kien karpit b'theddid u vjolenza li seħħew f'qafas ta' korruzzjoni u li għalhekk għandu jiġi meqjus bħala vittma ta' tali korruzzjoni; u

»• konsegwentement tillikwida l-ammont ta' ħamsin elf euro (€50,000) bħala kumpens għal-leżjoni subita; u

»• tiriserva favur ir-rikorrent *proprio et nomine* il-jedd li jipproċedi ulterjorment għat-tfassir tas-sentenzi mogħtija fil-kawza 512/1989 fl-ismijiet infraskritti, li ngħataw mill-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili fis-17 ta' Ġunju 2010 u mill-Qorti tal-Appell fis-27 ta' Ġunju 2014 u għar-risarciment tad-danni materjali għat-telf fil-valur ta' 13-il *plot* mill-artijiet in mertu li sofra abbażi tas-sentenza li qed tingħata illum, u fejn l-ammissjoni ta' *Terry Limited* għandha tiġi aċċettata bħala ammissibbli u valida, liema proċeduri għandhom isiru quddiem il-qorti kompetenti anke f'sede kostituzzjonali.«

12. L-Avukat Ġenerali appella b'rikors tal-14 ta' Frar 2018 li għalih l-atturi wieġbu fis-7 ta' Marzu 2018.

13. Fir-rikors tal-appell l-Avukat Ġenerali talab li din il-qorti tħassar id-dikriet li bih ġiet miċħuda t-talba tiegħu għas-sejha ta' terzi fil-kawża u tirrifirma s-sentenza appellata billi tikkonfermaha fejn ma sabitx ksur tad-drittijiet tal-attur u tħassarha fejn sabet li kien hemm ksur, u, minflok, tiċċad it-talbiet kollha tal-atturi.

14. Nibdew bid-dikriet tas-26 ta' Mejju 2015 li ċaħad it-talba għas-sejha fil-kawża. L-aggravju ġie mfiesser hekk:

»... ..il-ġurisprudenza tgħallem li azzjonijiet kostituzzjonali għandhom ikunu diretti kontra tliet kategoriji ta' persuni: (a) dawk li jridu jwieġbu direttament jew indirettament għall-għemil li jikser id-dritt fundamentali ta' persuna; (b) dawk li jridu jagħmlu tajjeb (billi jipprovdu r-rimedju xieraq) għan-nuqqasijiet jew l-għemejjel li bihom ħaddieħor jikser xi jedd fundamentali ta' xi ħadd; u (ċ) dawk il-partijiet kollha li jkunu f'kawża meta kwestjoni ta' xejra kostituzzjonali jew konvenzjonali tqum waqt is-smiġħ ta' xi kawża f'qorti. Ma' dawn, u dejjem jekk ikollhom interess fil-kawża, jistgħu jiddaħħlu persuni oħrajn bil-għan li

jagħmlu sħiħ il-ġudizzju u jagħmluh rappreżentativ ta' kull interess involut fil-kwestjoni.

»Illi jsegwi għalhekk illi minkejja li din hija kawża kostituzzjonali li għaliha jirrispondi l-esponent f'isem l-istat Malti, ma jfissirx li m'għandhomx jiddaħħlu persuni oħrajn għal kull interess li jista' jkollhom. Dan speċjalment meta, kif ġara fil-każ odjern, il-lanjanza tar-rikorrent tkun allegazzjoni ta' nuqqas ta' smiġħ xieraq matul proċeduri ġudizzjarji ċivili. Fl-umli fehma tal-esponent, kien ikun għalhekk xieaq li jiġu kjamati in kawza l-partijiet l-oħra fil-proċedura ċivili 512/1989 u l-ewwel onorabbli qorti ma kellha qatt tiċhad din it-talba.«

15. Ċertament, sakemm baqgħet pendenti l-ħames talba tal-atturi – dik biex jithassru t-Tieni Sentenzi – il-partijiet kollha fil-kawża ċivili kellhom interess f'din il-kawża u kellhom għalhekk ikunu parti fiha. Inkella, biex tilqa' dik it-talba l-qorti kien ikollha taqa' fl-ispropositu legali li tħassar sentenzi bla ma tisma' lil min kien parti fil-kawża li wasslet għal dawk is-sentenzi: *audi unam partem* flok *audi alteram partem*. Barra minn hekk, id-deċiżjoni li tħassar is-sentenzi ma kinitx tagħmel stat quddiem min ma kienx parti fil-kawża li tkun wasslet għat-tħassir tas-sentenzi, u għalhekk tkun ingħatat għalxejn.
16. Dan kien ikun il-każ li kieku l-atturi baqgħu jinsistu fuq il-ħames talba tagħhom, iżda meta irtiraw dik it-talba – u għalhekk din il-kawża ma setgħetx aktar tolqot l-interessi tal-partijiet l-oħra fil-kawża ċivili – spiċċat il-ħtieġa għas-sejħa fil-kawża.
17. Tassew illi l-ewwel qorti fis-sentenza appellata tat rimedji li jistgħu jolqtu l-interessi tal-partijiet l-oħra fil-kawża ċivili meta iddisponiet illi:

»tirriserva favur ir-rikorrent *proprio et nomine* l-jedd li jipprocedi ulterjorment għat-tħassir tas-sentenzi mogħtija fil-kawża 512/1989 ... .. u għar-risarciment tad-danni materjali għat-telf fil-valur ta' 13-il *plot* mill-artijiet in mertu li sofru u dan abbażi tas-sentenza li qed tingħata illum u fejn l-ammissjoni ta' *Terry Limited* għandha tiġi aċċettata bħala ammissibbli u valida.«

18. Dan effettivament ifisser illi, bis-saħħa tas-sentenza appellata, il-partijiet l-oħra fil-kawża ċivili ma jistgħux iqisu t-Tieni Sentenzi bħala finali, u s-sentenza għalhekk laqtet l-interessi tagħhom. Iżda din il-parti tas-sentenza għandha titqies bħala *extra petita* u l-ewwel qorti ma kellhiex tidħol fil-kwistjoni, aktar u aktar meta tqis illi l-atturi espressament irrinunzjaw għat-talba relativa u kif ukoll għax il-partijiet interessati ma humiex parti fil-kawża. Dan iżda kien biss żball tal-ewwel qorti u mhux ġustifikazzjoni biex jissejñu terzi fil-kawża f'dan l-istadju.
19. L-aggravju relativ għad-dikriet tas-26 ta' Mejju 2015 huwa għalhekk miċħud.
20. Ngħaddu issa għall-appell mis-sentenza tas-26 ta' Jannar 2017. L-ewwel aggravju dwar is-sentenza (it-tieni aggravju tal-appell, wara l-aggravju dwar id-dikriet tas-26 ta' Mejju 2015) ġie mfisser hekk:

»Illi mingħajr preġudizzju għall fatt li mhuwiex minnu li s-sentenzi tas-17 ta' Ġunju 2010 mogħtija mill-onorabbli Prim'Awla tal-Qorti Ċivili u tas-27 ta' Ġunju 2014 mogħtija mill-onorabbli Qorti tal-Appell fil-proċeduri numru 512/89 fl-ismijiet surriferiti jikkozzaw ma' deċiżjoni parzjali finali tat-18 ta' Ġunju 2004 fl-istess proċeduri kif deċiż mill-ewwel onorabbli qorti, *dato ma non concesso* u biss għall-grazzja tal-argument li dan kien minnu, l-esponent itenni li:

»«In so far as the applicant's complaint may be understood to concern assessment of the evidence and the result of the proceedings before the domestic courts, the Court reiterates that, according to Article 19 of the Convention, its duty is to ensure the observance of the engagements undertaken by the Contracting Parties to the Convention. In particular, it is not its function to deal with errors of fact or law allegedly committed by a national court unless and in so far as they may have infringed rights and freedoms protected by the Convention. Moreover, while Article 6 of the Convention guarantees the right to a fair hearing, it does not lay down any rules on the admissibility of evidence or the way it should be assessed, which are therefore primarily matters for regulation by national law and the national courts (see the *Schenk v. Switzerland* judgment of 12 July 1988, Series A no. 140, p. 29, §§ 45-46).¹«

¹ »Application no. 30544/96, *Garcia Ruiz v. Spain* [GC], 21 January 1999 § 28.«

»Illi għalhekk isegwi li bħala regola ġenerali f'din is-sede kostituzzjonali m'għandhomx jiġu kkontestati l-evalwazzjonijiet u l-konklużjonijiet tal-qrati fil-kompetenza ordinarja tagħhom fir-rigward ta': (a) "*the establishment of the facts of the case*"; (b) "*the interpretation and application of domestic law*"; u (ċ) "*the admissibility and assessment of evidence*" u li l-artikolu 6(1) tal-Konvenzjoni ma jippermettix qorti f'sede kostituzzjonali tikkontesta l-korrettezza ossija *fairness* sostantiva tal-eżitu ta' tilwima ċivili;

»Illi bir-rispett dovut, dawn il-proċeduri straordinarji kostituzzjonali ma jistgħux iservu sabiex titħassar jew tiġi appellata s-sentenza tas-17 ta' Ġunju 2010 mogħtija mill-onorabbli Prim'Awla tal-Qorti Ċivili u s-sentenza tas-27 ta' Ġunju 2014 mogħtija mill-onorabbli Qorti tal-Appell fil-proċeduri numru 512/89 surriteriti u, bir-rispett dovut, l-ewwel onorabbli qorti ma kellha qatt tasal biex tiddeċiedi li l-imsemmija deċiżjonijiet huma "skorretti" b'referenza saħansitra għall-*affidavit* tar-rikorrent f'dawn il-proċeduri liema *affidavit* ma jagħmilx parti mill-atti li fuqhom ġew imsejsa d-deċiżjonijiet surriferiti;

»Illi l-esponent itenni li, *dato ma non concesso* li l-imsemmija deċiżjonijiet huma legalment ħżiena kif deċiż mill-ewwel onorabbli qorti, dan ma jeradikax id-dritt għal smiġh xieraq u dan *stante* li l-artikolu 6 ma jiggarantix sentenza tajba fis-sustanza tagħha iżda jipprovdi għal garanziji proċedurali. Kif tgħallimna l-ġurisprudenza nostrana, id-dritt għas-smiġh xieraq ma jiggarantix il-korrettezza tas-sentenzi fil-mertu iżda jiggarantixxi biss l-aderenza ma' ċerti prinċipji proċedurali illi huma konduċenti għall-amministrazzjoni tajba tal-ġustizzja bħal ma huma l-indipendenza u l-imparzjalità tal-qorti u tal-ġudikant, *audi alteram partem* u smiġh u pronunċjament tas-sentenza fil-pubbliku. Fil-fatt, din l-onorabbli qorti fil-mansjoni kostituzzjonali tagħha hija bir-rispett kollu kompetenti biss biex tiddeċiedi jekk ġewx leżi xi drittijiet fundamentali protetti bil-Kostituzzjoni u bil-Konvenzjoni Ewropea u mhux li tirrevedi s-sentenzi tal-qrati l-oħra biex tiddeċiedi jekk dawn ġewx deċiżi sewwa jew le;

»Illi fil-pubblikazzjoni tal-Qorti Ewropea għad-Drittijiet tal-Bniedem stess bl-isem *Guide on Article 6 - Right to a Fair Trial (civil limb)*, jingħad illi:

»"210. A fourth-instance complaint under Article 6 § 1 of the Convention will be rejected by the Court on the grounds that the applicant had the benefit of adversarial proceedings; that he was able, at the various stages of those proceedings, to adduce the arguments and evidence he considered relevant to his case; that he had the opportunity of challenging effectively the arguments and evidence adduced by the opposing party; that all his arguments which, viewed objectively, were relevant to the resolution of the case were duly heard and examined by the courts; that the factual and legal reasons for the impugned decision were set out at length; and that, accordingly, the proceedings taken as a whole were fair (Garcia Ruiz v. Spain [GC], § 29)." (pg 40)«.

21. L-Avukat Ġenerali jgħid ukoll illi ma huwiex minnu li l-Ewwel u t-Tieni

Sentenzi huma kuntrarji għal xulxin.

22. Għandu jingħad qabel xejn illi dan huwa każ ovvju fejn l-atturi kellhom ifittxu rimedji taħt il-liġi ordinarja u mhux rimedju kostituzzjonali. L-ewwel qorti stess osservat illi r-rimedju li kellhom ifittxu l-atturi huwa dak ta' ritrattazzjoni taħt l-art. 811(h) tal-Kodiċi ta' Organizzazzjoni u Proċedura Ċivili² u illi l-proċeduri kostituzzjonali ma għandhomx "jintużaw sabiex jirrimpjazzaw proċeduri ordinarji fejn it-talbiet tarrikorrent dwar il-likwidazzjoni u l-kundanna f'inas setgħu jiġu ventilati mill-ġdid", iżda, għal xi raġuni li ma tiftehemx, l-ewwel qorti ma waslitx għall-konklużjoni ovvja u inevitabli li din il-konsiderazzjoni kellha twassalha għaliha, viz. li kellha tagħżel li ma tinqediex bis-setgħat tagħha taħt l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea ladarba l-liġi ordinarja kienet tagħti rimedju effettiv u aċċessibbli, jekk tassew seħħ dak li qegħdin jilmentaw dwaru l-atturi.
23. Għalkemm għalhekk din il-kawża ma kellhiex tasal sa sentenza fuq il-meritu, din il-qorti hija tal-fehma illi ma jkunx xieraq li twarrab il-kawża f'dan l-istadju meta għa hemm sentenza li sabet ksur ta' jeddijiet fundamentali, u sejra għalhekk tqis il-meritu tal-kwistjoni.
24. L-ewwel eżami loġiku li għandu jsir huwa jekk l-Ewwel u t-Tieni Sentenzi humiex tassew kuntrarji għal xulxin, eżami, jerga' jingħad, li kellu jsir mhux fil-kuntest ta' proċeduri b'hal dawk tallum iżda fi proċeduri ta' ritrattazzjoni, iżda li jkollu jsir illum ladarba l-ewwel qorti

---

² "jekk is-sentenza tkun kuntrarja għal sentenza oħra ta' qabel, deciża bejn l-istess partijiet, fuq l-istess oġġett, u li għaddiet f'gudikat, basta li l-eċċezzjoni ta' *res judicata* ma tkunx ġiet mogħtija u deciża".

ma għażlitx li ma tinqediex bis-setgħat tagħha taħt l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea.

25. Naraw qabel xejn x'kienu d-deċiżjonijiet allegatament kuntrarji għal xulxin.

26. Fis-sentenza tat-18 ta' Ġunju 2004 il-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili iddeċidiet hekk:

»... .. tiddeċiedi dwar l-ewwel u it-tieni talba attriċi billi tilqa' dawn it-talbiet fis-sens li:

»tiddikjara li l-attur *proprio et nomine* kien ġie sfurzat u kostrett bl-użu ta' vjolenza li jagħti l-kunsens tiegħu għat-trasferiment tal-artijiet indikati fiċ-ċitazzjoni għal fuq *Terry Limited*, u li sar b' kuntratt datat 8 ta' Diċembru 1981 fl-atti tan-Nutar Joseph Henry Saydon, kif ukoll għall-iskrittura privata magħmula fl-istess data rigwardanti redenzjoni ta' ċens; u li

»riżultat ta' dan, l-attur *proprio et nomine* sofra danni kif fuq indikat, għal-liema danni għandha tirrispondi s-soċjetà *Terry Limited*; u

»... ..

»tordna l-prosegwiment tas-smiġħ tal-kawza fuq il-kumplament tat-talbiet attriċi;

»... ..«

27. Għalkemm iddikjarat illi l-attur "sofra danni" – dikjarazzjoni li, stretta-ment, ma ntabitx fl-ewwel żewġ talbiet li dwarhom ingħatat is-sentenza – il-qorti ma iddieċidiet xejn dwar il-*quantum* tad-danni u dik il-kwistjoni għalhekk baqgħet miftuħa.

28. Sar appell minn din is-sentenza li iżda ġie miċħud għal raġunijiet ta' proċedura b'sentenza tal-Qorti tal-Appell tas-6 ta' April 2006. Il-sentenza tal-Prim'Awla tal-Qorti Ċivili għalhekk ġiet konfermata u ma nbidlet f'xejn. Dawn iż-żewġ sentenzi – tal-Prim'Awla u tal-Qorti tal-Appell – flimkien sejjahnihom "l-Ewwel Sentenzi".

29. L-atti ntbagħtu lill-Prim'Awla sabiex "tkompli tisma' u tiddeċiedi dwar it-talbiet l-oħra li għadhom pendent". Il-Prim'Awla qatgħet il-kawża b'sentenza tas-17 ta' Ġunju 2010 li iddeċidiet hekk:

»... .. tiċhad it-tielet, ir-raba' u l-ħames talba attriċi *stante* li huma infondati fil-fatt u fid-dritt ... ..«³

30. Sar appell minn din is-sentenza wkoll li nqata' mill-Qorti tal-Appell fis-27 ta' Ġunju 2014. Il-Qorti tal-Appell iddeċidiet illi "tikkonferma interament is-sentenza appellata" ħlief f'parti mid-deċiżjoni dwar l-ispejjeż. Dawn iż-żewġ sentenzi – tal-Prim'Awla u tal-Qorti tal-Appell – flimkien sejjaħnielhom "it-Tieni Sentenzi"

31. Ma hemm l-ebda konflitt bejn l-Ewwel u t-Tieni Sentenzi: l-Ewwel Sentenzi iddeċidew illi l-kunsens tal-attur għall-kuntratti dwar l-artijiet ittieħed b'tehdid u illi s-soċjetà konvenuta kellha twieġeb għad-danni u t-Tieni Sentenzi iddeċidew illi ma kienx hemm danni b'konsegwenza tal-fatti li dwarhom ingħataw l-Ewwel Sentenzi, u għalhekk ma kienx hemm danni x'jiġu likwidati u x'jithallsu mis-soċjetà konvenuta. Iż-żewġ pari ta' sentenzi jistgħu jiġu konċiljati billi jingħad illi l-att illeċitu stabbilit bl-Ewwel Sentenzi ma iġġenerax danni.

32. Igħid sew l-Avukat Ġenerali illi proċeduri taħt l-Att dwar il-Konvenzjoni Ewropea ma għandhomx jithallew ikunu mezz ta' appell ulterjuri dwar il-"korrettezza" ta' sentenzi mogħtija minn qorti ta' kompetenza ordinarja. Madankollu, dan l-argument ma jweġibx għalkollox ir-raġunament tal-ewwel qorti, li immotivat id-deċiżjoni tagħha li t-Tieni

³ Is-sentenza tas-17 ta' Ġunju 2010 iddeċidiet ukoll dwar kontro-talba ta' *Terry Limited* billi ħassret mandat ta' inibizzjoni maħruġ fuq talba tal-atturi kontrieha.

Sentenzi kienu bi ksur tal-jedd tal-atturi mhux tant għax ma humiex legalment “korretti” iżda għax in-nuqqas ta’ tħaris tal-prinċipju ta’ *res iudicata* jikser iċ-“ċertezza legali” li hija mħarsa taħt l-art. 6 tal-Konvenzjoni. Biex waslet għal din il-konklużjoni l-ewwel qorti straħet fuq sentenza tal-Qorti Ewropea tad-Drittijiet tal-Bniedem fil-każ ta’ Qufaj Co. Sh.p.k. v. l-Albanija⁴:

»38. The Court reiterates that Article 6 § 1 secures to everyone the right to have any claim relating to his civil rights and obligations brought before a court or tribunal; in this way it embodies the “right to a court”, of which the right of access, that is the right to institute proceedings before courts in civil matters, constitutes one aspect. However, that right would be illusory if a Contracting State’s domestic legal system allowed a final, binding judicial decision to remain inoperative to the detriment of one party. It would be inconceivable that Article 6 § 1 should describe in detail procedural guarantees afforded to litigants – proceedings that are fair, public and expeditious – without protecting the implementation of judicial decisions; to construe Article 6 as being concerned exclusively with access to a court and the conduct of proceedings would be likely to lead to situations incompatible with the principle of the rule of law which the Contracting States undertook to respect when they ratified the Convention. Execution of a judgment given by any court must therefore be regarded as an integral part of the “trial” for the purposes of Article 6. It is not open to a State authority to cite lack of funds as an excuse for not honouring a judgment debt.«

33. F’dak il-każ is-saħħa ta’ *res iudicata* għiet frustrata mhux għax qorti interpretat frażin sentenza preċedenti bejn l-istess partijiet b’mod li tat sentenza kuntrarja għaliha, iżda għax awtorità eżekuttiva għażlet li ma toqgħodx għal dak li ordnat is-sentenza.

34. Id-distinzjoni hija waħda sottili iżda reali: ikun hemm frustrazzjoni tar-*res iudicata*, u għalhekk sfida għall-istat ta’ dritt, jekk awtorità eżekuttiva jkollha s-setgħa li tagħżel li ma toqgħodx għal sentenza finali, jew ukoll jekk awtorità ġudizzjarja jkollha s-setgħa, mingħajr limitu ta’

---

⁴ 18 ta’ Novembru 2004 (rikors nru 54268/2000).

żmien, li minjeddha tibda proċess ta' reviżjoni ta' sentenza finali, b'mod li s-sentenza ma tkun qatt tassew finali⁵; ikun hemm biss "sentenza ħażina" jekk sentenza mogħtija wara tkun kuntrarja għal sentenza mogħtija qabel bejn l-istess partijiet. Fl-ewwel każ ikun hemm ksur tal-artikolu 6 tal-Konvenzjoni għax iċ-ċirkostanzi jkunu bħal dawk fil-każ ta' Qufaj Co. Sh.p.k.; fit-tieni każ it-tentativ li timpunja s-sentenza "ħażina" quddiem qorti ta' ġurisdizzjoni kostituzzjonali jkun biss tentativ li tikkonverti lil dik il-qorti f'qorti ta' appell, u għalhekk jintlaqat bil-*fourth instance doctrine* – jew tat-tielet grad, fil-każ tagħna – imsemmija mill-Avukat Ġenerali.

35. X'għara fil-każ tallum? Il-qrati meta taw it-Tieni Sentenzi għażlu li jittraskuraw dak deċiż fl-Ewwel Sentenzi, jew interpretaw – tajjeb jew ħażin – dak deċiż bl-Ewwel Sentenzi b'mod li setgħu, kompatibbilment ma' dak li fehmu li qalet ir-*res iudicata*, jaslu għal dak deċiż fit-Tieni Sentenzi?
36. Għa' rajna li s-sentenzi ma humiex kuntrarji għal xulxin jew inkompatibbli ma' xulxin. Il-qrati li taw it-Tieni Sentenzi ma ttraskurawx id-deċiżjoni fl-Ewwel Sentenzi li l-konvenuta *Terry Limited* kellha twieġeb għad-danni; anzi, għamlu eżerċizzju ta' likwidazzjoni ta' dawk id-danni – li ma kinux jagħmluh li kieku ma għarfux id-deċiżjoni dwar responsabilità – iżda sabu li ma kienx hemm prova li l-atturi tassew garrbu danni. Qalu li l-provi li ressqu l-atturi dwar il-*quantum* ma kinux legalment relevanti u għalhekk ma kinux ta' min joqgħod fuqhom, u

⁵ Ara e.g. Ryabykh v. Ir-Russja, Q.E.D.B. 24 ta' Lulju 2003 (rikors nru 52854/1999), §§ 52 *et seqq.*

qalu wkoll x'kellha tkun il-prova li messhom ressq u l-atturi fiċ-ċirko-
stanzi ta' dik il-kawża:

»Illi f'dan il-kuntest din il-qorti t'hoos li l-prova li kellha ssir kienet dik ta' kif tali trasferiment tal-artijiet fil-kuntratt tat-8 ta' Diċembru 1981 effettwa l-valur tal-ishma tal-atturi fis-soċjetà *PDCL* f'dak iż-żmien, tant li skont l-attur huwa bigħ l-istess ishma bi prezz indikat bl-att tas-27 ta' Settembru 1986, u dan jekwivali għal kemm kellu jkun il-valur tal-istess ishma f'dak iż-żmien kieku s-soċjetà *PDCL* żammet fil-poter tagħha l-istess artijiet, li għandu jwassal għad-differenza fil-prezz tal-istess ishma minn dak indikat fl-imsemmi att ta' Settembru 1986, tenut kont li l-atturi qed jallegaw li kienu fil-fatt jgħbru dak in-nhar prezz ikbar minn dak hemm indikat.«

37. It-Tieni Sentenzi għalhekk ikkonkludew illi fin-nuqqas ta' dik il-prova t-
talbiet għal-likwidazzjoni u l-ħlas tad-danni ma setgħux jintlaqgħu:

»Illi minkejja li din il-qorti permezz tas-sentenza tas-16 ta' Ottubru [recte, tat-18 ta' Ġunju] 2004 sabet responsabbiltà għad-danni minn *Terry Limited* versu l-attur anke *in vista* tal-ammissjoni tal-istess soċjetà *Terry Limited*, din il-qorti t'hoos li tali allegati danni effettivament ma għewx ippruvati mill-atturi, u dan għaliex il-prova li kellha ssir ma kinitx dik tal-valur attwali tal-artijiet trasferiti bil-kuntratt tat-8 ta' Diċembru 1981, li qatt ma kienet relevanti fil-kawża odjerna, u għalhekk għar-raġunijiet hawn mogħtija t-tielet u r-raba' talba attriċi qed jigu miċhuda.«

38. L-ewwel qorti fil-kawża tallum ma qablitx ma' dan ir-raġunament.

Qalet illi ladarba l-ammissjoni ta' *Terry Limited* kienet aċċettata għall-
għanijiet tal-Ewwel Sentenzi dwar responsabbiltà, mela kellha tiġi
aċċettata wkoll għall-għanijiet tat-Tieni Sentenzi dwar *quantum*, u
kellha tkun konkluziva għall-għanijiet tal-likwidazzjoni tad-danni:

»Huwa rilevanti f'dan l-istadju li jiġi senjalat li f'dik il-kawża Joseph Pace irregistra nota ta' ammissjoni b'nota fis-17 ta' Ottubru 2003. Dan ifisser li effettivament abbanduna u rrinunzja għall-eċċezzjonijiet tiegħu għajr għal dik dwar il-kap tal-ispejjeż. *Inoltre* ammetta l-fatti allegati mill-attur u li dawn il-fatti – *l-eventus damni* – saru għad-dannu tal-istess attur *proprio et nomine* u a benefiċju ta' *Terry Limited*. Huwa aċċetta wkoll li d-danni sofferti mill-attur Joseph Borg jammontaw għas-somma ta' Lm460,000, illum €1,071,512. Jiġi rilevat li ma hemmx appell minn sentenzi mogħtija fuq ammissjonijiet billi l-ammissjoni tagħlaq il-vertenza fit-termini tat-talbiet ammessi.

... ..

»Illi din il-qorti hi tal-fehma li ngħalaq ukoll il-kapitolu fuq il-validità u l-effett tal-ammissjoni tas-soċjetà konvenuta. Meta wiehed jikkonsidra li kull sentenza hija l-espressjoni tal-konvinzjoni tal-ġudikant, din il-konklużjoni hija *multo magis* indiskuttibbli. Il-qorti fl-ewwel sentenza aċċettat in-nota ta' ammissjoni bħala prova kardinali għalkemm ma qagħditx fuq din in-nota waħidha biex iddeterminat it-talbiet imsem-mija«

39. L-Ewwel Sentenzi iżda ma taw ebda deċiżjoni dwar il-*quantum* tad-danni, tant li ordnaw li jitkompla s-smiġh għall-għanijiet tat-talbiet dwar likwidazzjoni, u għalhekk ma jstax jingħad illi hemm ukoll *res iudicata* dwar il-*quantum*. Barra minn hekk, il-fatt li l-qorti qagħdet fuq l-ammissjoni ta' *Terry Limited* illi l-attur tassew kien vittma ta' tehdid – u għandu jingħad ukoll li l-qorti qagħdet attenta tgħid li temmen li kien hemm dan it-tehdid mhux biss għax straħet fuq l-ammissjoni iżda għax straħet ukoll fuq provi oħra, bħallikieku biex tgħid illi l-ammissjoni wehdedha ma kinitx tkun biżżejjed – ma jfissirx illi għandha toqgħod ukoll fuq l-ammissjoni biex tasal għall-*quantum* tad-danni, aktar u aktar meta dehrilha li din il-parti tal-ammissjoni kienet frott ta' kollużjoni.
40. Fi kliem ieħor, il-fatt li, kif jingħad fl-ammissjoni ta' *Terry Limited*, l-attur kien vittma ta' tehdid ma huwiex prova illi l-atturi ġarrbu danni daqskemm jingħad fl-ammissjoni ta' *Terry Limited*. It-Tieni Sentenzi ma ċaħdux li l-attur kien tassew vittma ta' tehdid iżda qalu wkoll illi meta ċeda għal dak it-tehdid kiseb il-benefiċċju li l-artijiet li baqgħu fil-patrimonju ta' *Paola Development Company Limited* ždiedu fil-valur, u dan patta għat-telf li ġarrbu l-atturi meta taw artijiet oħra bla ħlas lil *Terry Limited*: l-attur *coactus tamen voluit* li jħallas il-prezz biex fuq l-artijiet li fadal jinħarġu l-permessi li modieħor ma kinux jinħarġu.

B'hekk, komplew iġhidu t-Tieni Sentenzi, għalkemm mhux minjeddu l-attur sar kompliċi f'att ta' korruzzjoni, u gawda wkoll mill-frott ta' dik il-korruzzjoni, b'mod li effettivament l-atturi ma garrbu ebda telf u għalhekk ma kien hemm ebda danni x'jigū likwidati.

41. Tista' taqbel u tista' ma taqbilx ma' dan ir-raġunament, iżda ma hemm xejn inkompatibbli ma' dak deċiż fl-Ewwel Sentenzi. L-ewwel qorti fil-kawża tallum fil-fatt ma qablitx ma' dan ir-raġunament li wassal għat-Tieni Sentenzi għax dehrilha illi għax vittma l-attur ma setax ukoll jagħmel qligħ mill-att ta' korruzzjoni, u illi l-ammissjoni kienet tħoll u torbot kollox.

42. Dan ifisser biss illi, li kieku l-kawża ċivili semgħetha l-ewwel qorti, kienet tasal għal konkluzjoni differenti. Fi kliem ieħor, l-ewwel qorti, minkejja dak li qalet li taqbel li l-kompitu tagħha ma huwiex dak li tisma' appell mis-sentenzi impunjati, effettivament hekk għamlet: ikkonvertiet ruħha f'qorti tat-tielet grad biex tisma' appell mis-sentenza tal-Qorti tal-Appell tas-27 ta' Ġunju 2014 biex tara jekk ir-raġunamenti li wasslu għal dawk is-sentenzi kinux korretti jew le.

43. Għandu jingħad ukoll iżda illi meta qalet illi t-Tieni Sentenzi huma kuntrarji għall-Ewwel Sentenzi, l-ewwel qorti ma fehmitx sew ir-raġunament li wassal għat-Tieni Sentenzi. Dawk is-sentenzi effettivament iġhidu mhux biss illi l-atturi ma ressqux provi legalment rilevanti dwar id-danni, iżda wkoll illi, b'dak li seħħ bejn l-atti ta' tehdid u korruzzjoni, li minħabba fihom l-atturi garrbu danni li għalihom kellha tagħmel tajjeb *Terry Ltd* – fatti li l-Ewwel Sentenzi ikkonfermaw li

señħew – u l-waqt meta kellhom jiġu likwidati dawn id-danni, ġara li effettivament l-atturi ma ġarrbu ebda danni għax b'konsegwenza tal-att ta' korruzzjoni pratikat minn *Terry Limited* l-artijiet li fadlilha s-socjetà li fiha kellhom interess l-atturi minn artijiet agrikoli saru artijiet li setgħu jinbnew u b'hekk ždiedu sew fil-valur.⁶ Il-fatt illi l-attur kien vittma ta' teħdid meta ta l-kunsens tiegħu għall-kuntratti dwar l-artijiet, u b'hekk, għalkemm kontra r-rieda tiegħu, "xaħħam" lil min kellu s-setgħa jara li jinħarġu l-permessi, ma jeskludix illi, b'konsegwenza ta' dak it-tixħim li kien imġiegħel b'teħdid li jagħamel, ibbenefikaw ukoll l-attur u l-kumpannija attriċi. It-Tieni Sentenzi fil-fatt iġħidu illi:

»... .. jidher ċar illi l-art mertu tal-kawża ġiet trasferita proprju sabiex l-art illi baqgħet appartenenti lis-socjeta *PDCL* tiġi mogħtija b'permessi għall-iżvilupp b'mod abużiv.«

44. Il-fatt li l-ewwel qorti fil-kawża tallum ma qablitx ma' dan ir-raġunament ifisser biss illi, fil-fehma tagħha, it-Tieni Sentenzi huma "żbaljati" u l-ewwel qorti kienet kieku tiddeċiedi modieħor; ma jfissirx iżda li t-Tieni Sentenzi ittraskuraw ir-*res iudicata* għax, kif rajna, ir-raġunament f'dawk is-sentenzi, taqbel miegħu jew ma taqbilx, ma huwiex inkonsistenti ma' dak deċiż fl-Ewwel Sentenzi.
45. Jidher ċar għalhekk li, meta sabet li t-Tieni Sentenzi ma irrispettawx ir-*res iudicata*, l-ewwel qorti ma kinitx qiegħda tqabbel dak deċiż fl-Ewwel Sentenzi ma' dak deċiż fit-Tieni Sentenzi, iżda kienet qiegħda effettivament tagħmel revizjoni tal-meritu u tiġġudika fuq il-korrettezza

⁶ Ma huwiex irrelevanti l-fatt illi, qabel ma l-atturi bigħu l-ishma tagħhom fis-socjetà *Paola Development Company Limited*, l-azzjonisti tas-socjetà (fosthom l-atturi) qassmu bejniethom il-proprjetà li kellha. Din ukoll kienet raġuni għala l-valur tal-ishma waqa'.

tat-Tieni Sentenzi. B'hekk minn qorti ta' kompetenza kostituzzjonali ittrasformat ruħha f'qorti ta' appell tat-tielet grad, u erronjament qieset il-kwistjoni bħallikieku kienet qorti ta' appell ulterjuri flok qorti ta' revizjoni ta' kostituzzjonalità. Fil-fatt hija s-sentenza appellata stess li ippekkat kontra l-principju taċ-ċertezza legali għax, meta għaddiet it-Tieni Sentenzi minn proċess ta' appell ulterjuri meta dan ma huwiex permess mil-liġi, ħolqot hija stess dubju dwar il-finalità tar-*res iudicata*.⁷

46. Għal dawn ir-raġunijiet il-qorti tiddisponi mill-appell billi:

- i. tiċċdu fejn talab li jitħassar id-dikriet tas-26 ta' Mejju 2015 (dwar is-sejħa ta' terzi fil-kawża) u tikkonferma dak id-dikriet;
- ii. tilqgħu fejn talab ir-riforma tas-sentenza appellata: tirriforma s-sentenza billi tikkonfermaha fejn ma sabitx ksur tal-artt. 7 u 13 tal-Konvenzjoni, tħassarha fil-bqija u tiċċhad it-talbiet tal-atturi.

47. L-ispejjeż tal-appell dwar id-dikriet tas-26 ta' Mejju 2015 iħallashom l-Avukat Ġenerali; l-ispejjeż l-oħrajn kollha, kemm tal-ewwel grad u kemm tal-appell, iħallsuhom l-atturi.

Giannino Caruana Demajo
Aġent President

Tonio Mallia
Imħallef

Noel Cuschieri
Imħallef

Deputat Registratur
df

⁷ Ara *Agrokompleks v. L-Ukrajna*, Q.E.D.B. 6 ta' Ottubru 2011 (rikors nru 23465/2003): "148. The principle of legal certainty implies that no party is entitled to seek review of a final and binding judgment merely for the purpose of obtaining a rehearing and a fresh determination of the case. Review by higher courts should not be treated as an appeal in disguise, and the mere possibility of there being two views on the subject is not grounds for re-examination".